

цілей у майбутній війні для Німеччини буде захоплення колоній, а оскільки вільних ще неподілених заокеанських земель вже не залишилося, то Німеччина, природно, претендуватиме на частину британських володінь.

Англо-французьке зближення, що відбулося після англо-бурської війни 1899-1902 р., завершилося підписанням договору в 1904 р., який був доповнений у 1907 р. англо-російським договором, власне тоді завершився процес формування військово-політичного блоку Антанта [4, с. 346]. Небезпека з боку Німеччини змусила, як Росію, так і Англію врегулювати з Францією врегулювати всі суперечки, що мали місце досі [5, с. 840]. Як бачимо, блокова система відіграла не тільки негативну, але й позитивну роль, нівелюючи на певний час суперечки між державами-союзниками.

Варто зазначити, що військовий конфлікт між обома блоками міг спалахнути вже у 1908 р., і лише позиція Росії, яка рекомендувала Сербії не розв'язувати війни із Австро-Угорщиною через анексію Боснії і Герцеговини. Втім, усім політичним гравцям того часу було зрозуміло, що будь-який дипломатичний конфлікт може перерости у конфлікт військовий.

Таким чином, можемо зробити висновок, що Європа в останній третині XIX – на початку XX ст., внаслідок зміни зовнішньополітичної стратегії провідних політичних держав-гравців того часу, перетворилася на арену протистояння двох військово-політичних блоків – Антанти і Троїстого союзу. Формування блокової системи в Європі було складним процесом, на який впливала низка, як зовнішньополітичних, так і внутрішньополітичних чинників. Слід також зазначити, що процес політичної консолідації ворожих таборів проходив на тлі гострих суперечностей між європейськими державами.

Система військово-політичних блоків у останній третині XIX – на початку XX ст. стала провідним фактором впливу на зовнішню політику європейських держав, витісняючи на задній план навіть національні інтереси тої чи іншої держави. Як наслідок, Європа досягла небаченого досі рівня політичної глобалізації і консолідації, що в умовах загострення суперечностей між провідними світовими державами унеможливило уникнення глобального військового конфлікту, що розпочався 1 серпня 1914 року і отримав назву Першої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бриггс Э. Европа нового и новейшего времени. С 1789 года до наших дней: учеб. пособ./ Бриггс Э., Клэвин П. Пер. з англ. В. С. Нестерова. – М.: «Весь мир», 2006. – 600 с.
2. Вишпер Р. Ю. История Нового времени: учеб. для вузов / Вишпер Р. Ю. – К.: «Ника-Центр», 1997. – 621 с.
2. Корстрыкин М. И. Новая история стран Европы и Америки: учеб. для вузов / Корстрыкин М. И. – К.: «Курск», 1996. – 448 с.
3. Кристофер Д. Англия. История Страны: науч. поп. изд. / Кристофер Д. – М.: «Эксмо», 2008. – 480 с.
4. 5.Кривогуз И. Н. Новая история стран Европы и Америки: учеб. для вузов / И. Н. Кривогуз, В. Н. Виноградова, Р.М. Гусева – М.: «Дрофа», 2002. – 912 с.
5. Горбань Ю. История сучасного світу: суспільно-політична історія XV-XX ст.: навчальний посібник / Ю. А. Горбань – К.: «Знання», 2007. – 439с.
6. [Електронний ресурс] . – Режим доступу <http://www.lawlibrary.ru/izdanie14833.html>

Васірук І.

Науковий керівник – проф. Алексієвцев Л. М.

ФЕНОМЕН ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ

В умовах новітніх суспільно-політичних і культурних перетворень, коли відчутно зростає роль історичної науки як фактора формування національної свідомості і сучасної системи духовних цінностей, особливої ваги набувають дослідження феномену історичної пам'яті. Сьогодні стає дедалі більше зрозумілим, що без формування загальнонаціональної історичної свідомості консолідація громадян України в політичну націю неможлива.

Значний сплеск наукового інтересу до історичної пам'яті, яка з художньої метафори поступово перетворюється на наукове поняття, розпочався ще наприкінці минулого століття. Дискусії навколо феномену виходять далеко за межі наукових студій та фахових видань.

Авторами величезного масиву публікацій з даної тематики є журналісти, літератори та політики. Але науковим та науково-публіцистичним текстам з питань історичної пам'яті, які останніми роками виходять у світ на сторінках українських наукових видань та засобів масової інформації, притаманна певна дефініційна «нестрогість», яка часто межує з науковою некоректністю. В інтелектуальних побудовах історична пам'ять досить часто є термінологічним синонімом історичної свідомості, історичної культури, історичного мислення, національної пам'яті, пам'яті поколінь тощо. Непоодинокими є приклади вільного тлумачення авторських термінологічних неологізмів, таких як «соціальні рамки пам'яті» (М. Хальбвакс), «культурна пам'ять» (Я. Ассман), «місця пам'яті» (П. Нора), «мистецтво пам'яті» (Ф. Йейтс). Така ситуація актуалізує потребу в уточненні термінологічного апарату, що обслуговує науковий дискурс пам'яті, передусім, самого поняття «історична пам'ять», що являє собою надзвичайно складний феномен суспільної свідомості. Її щільність і тривкість залежить як від ступеня розвитку регіонального соціуму, так і від якості колективного самоусвідомлення, що формується суспільно-політичною думкою.

Історичну пам'ять досліджували ще в ХІХ ст. як феномен збереження і передачі інформації про минулі події, які здавалися цінними з точки зору сучасності й майбутнього [18, с. 156]. Сам концепт виник у ХХ ст., однак і сьогодні, попри його широке використання у інтелектуальному дискурсі, відсутня єдність щодо дефініювання поняття [29, с. 112–116]. Алла Киридон трактує «історичну пам'ять» як сукупність уявлень про соціальне минуле, які існують в суспільстві на масовому та індивідуальному рівнях, з урахуванням їх когнітивного, образного та емоційного аспектів [29, с. 113]. Засновником теорії історичної пам'яті вважається французький соціолог Моріс Хальбвакс – автор праць «Колективна пам'ять» та «Соціальні рамки пам'яті». Наукові погляди вченого належним чином були оцінені лише кілька десятиліть після його смерті у фашистському концтаборі. Суть гіпотези Хальбвакса у тому, що історія та історична пам'ять у багатьох відношеннях протилежні: «Історія зазвичай розпочинається в той момент, коли закінчується традиція, коли стихає і розпадається соціальна пам'ять. Доки спогади продовжують існувати, немає необхідності фіксувати їх письмово... Тому необхідність написати історію того чи іншого періоду, суспільства чи навіть людини виникає лише тоді, коли вони відійшли так далеко в минуле, що в нас мало шансів знайти довкола себе багато свідків, які зберігають про них які-небудь спогади» [65]. Хальбвакс виділяє дві основні риси, котрі відрізняють колективну історичну пам'ять від історії. По-перше, в ній немає чітких поділів (на періоди чи схеми), що присутні в історичній науці. Пам'ять – безупинний хід думок. Вона зберігається у свідомості лише тієї групи, яка її підтримує. По-друге, якщо історія як наука намагається бути універсальною, і при всіх поділах на національні історії чи історії по періодах, є лише одна історія, то колективної пам'яті одночасно може співіснувати кілька варіантів. Це визначається одночасним існуванням великої кількості груп, а у житті людина пов'язана з багатьма із них [65].

Соціальний психолог та історик Річард Нед Лейбоу (Дармутський університет, США) підкреслив, що пам'ять (в тому числі й історична) є дуже потужним ресурсом впливу і виділив три її рівні: а) індивідуальна пам'ять кожної окремої особистості, що жила чи живе в добу історичних потрясінь; б) колективна пам'ять, або пам'ять угруповань; в) офіційна [54, с. 4]. Автор пише про динаміку, яка прослідковується при взаємодії цих трьох рівнів: «офіційна пам'ять чинить гранично жорсткий тиск на колективну, а відтак – і на індивідуальну» [54, с. 4]. Результат цього процесу усім нам до болю знайомий – міфічність, деформація історії, перекручування та надмірна суб'єктивність у висвітленні подій як регіонального, так і світового масштабів. У даному контексті доречно виділити ще один тип пам'яті – соціальну, над дослідження якої впродовж тривалого часу працював П. Коннертон [31].

Як будь-який інший соціокультурний феномен, історична пам'ять, важко піддається однозначній характеристиці. На величезних розбіжностях в її концептуалізації справедливо наголошують І. Савельєва та А. Полетаєв: «Історична пам'ять інтерпретується окремими авторами: як спосіб збереження та трансляції минулого у добу втрати традицій (звідси – винайдення традицій та встановлення «місць пам'яті» у сучасному суспільстві); як індивідуальна пам'ять про минуле; як частина соціального запасу знань, існуюча вже у примітивних суспільствах; як колективна пам'ять про минуле, якщо йдеться про суспільство;

як ідеологізована історія, найбільш пов'язана з виникненням держави-нації» [47, с. 191]. Лариса Репніна пропонує погляд на історичну пам'ять як на символічну репрезентацію історичного минулого, один з вимірів індивідуальної та колективної пам'яті, канал передачі досвіду та відомостей про минуле, важливу складову самоідентифікації людини та соціальних груп. Автор розглядає дане поняття «як складний соціокультурний феномен, пов'язаний з осмисленням історичних подій та історичного досвіду й одночасно – як продукт маніпуляцій масовою свідомістю у політичних цілях» [45, с. 131]. Дещо відмінною є думка Н. Яковенко, яка зазначає: «Історична пам'ять – красива метафора й не більше. Адже людська пам'ять про пережите зазвичай не сягає глибше трьох поколінь, тож ідеться про вигаданий образ минулого – певне «колективне переживання», яке згуртовує спільноту... В цьому сенсі «історична пам'ять», по суті, тотожна мітові, бо вибирає з хаотичного плину суцього лише якісь певні, потрібні спільноті, вартості, а також дає змогу долати тимчасовість і скороминущість життя окремої людини» [69, с. 34].

За визначенням, зафіксованим у термінологічному і понятійному довіднику «Історична наука», – «пам'ять історична» – здатність людської свідомості відтворювати минуле. Без «пам'яті історичної» неможливе відтворення історії суспільства. Вона є успадкуванням минулого досвіду, що опредметнюється у відповідних культурних формах (традиціях, пам'ятках, мемуарах тощо), а також існує у вигляді історичної свідомості народу» [26, с. 281].

Звернімо увагу на наступну обставину: зміст поняття історичної пам'яті еволюціонує у часовому вимірі під впливом панівних філософських та ідеологічних доктрин. Таким чином, приведення тлумачень поняття «історична пам'ять» до спільного знаменника, видається надто проблематичним. Його інтерпретації завжди будуть відмінними в дискурсах різних наукових дисциплін та у різних смислових контекстах. Оперування поняттям «історична пам'ять» вимагає глибокого розуміння об'єктно-суб'єктних відносин з дотичними концептами, такими як «історична свідомість», «історичне знання», «історична наука».

Спроби залучення істориків до створення «історичної пам'яті» в сучасному суспільстві по суті є відображенням модифікації уявлень про функції історії. На думку багатьох сучасних дослідників, дане поняття сьогодні набуло загального та екстенсивного сенсу, в якому професійне заняття історією бачиться поставленим на службу пам'яті. Часто історія та історична пам'ять сприймаються як синоніми, однак це не так; більше того, поняття іноді розглядаються вченими як протилежні одне одному. Вивчення історії спрямоване на найбільш точне відображення минулого, часто на основі теорій та підходів, запозичених з інших наукових дисциплін (наприклад, соціології). І навпаки, усна традиція передачі інформації про минуле міфологічна. Вона характеризується тим, що пам'ять зберігає і «відтворює» свідчення про минуле на основі уявлень, що породжені почуттями й відчуттями, викликаними сучасністю. Відтворення минулих подій, як стверджують психологи, здійснюється крізь призму нинішніх. Це явище помітили ще давні греки, зробивши Мнемозину одночасно богинею пам'яті та уяви.

Історична пам'ять, будучи потужним ресурсом впливу, виконує цілий ряд функцій, серед яких виділимо основні: ідентифікуючу, мобілізаційну, легітимаційну, функцію соціалізації, солідаризації, національної безпеки.

У вирішальні для держав-націй періоди, коли перед ними постають складні завдання або виникає загроза самому їх існуванню, історична пам'ять стає ефективним засобом мобілізації та солідаризації. Яскравим прикладом є події в Польщі на початку ХХ століття, коли, завдяки міцній історичній пам'яті, нація, котра, здавалося б, приречена на поразку, здобула незалежність. Посилання на історію як аргумент для суспільної мобілізації простежується і в публічній діяльності сучасних політичних лідерів. Показовими у даному контексті були промови та лозунги экс-президента України Віктора Ющенка, політика пам'яті, котру проводить Володимир Путін, героїзуючи суперечливі постаті російської історії. Історична пам'ять виконує безпекову функцію. Монолітна пам'ять забезпечує націю від культурного, світоглядного, політичного розшарування, підсилює доцентрові настрої в суспільстві. І навпаки, множинність (полярність) колективної пам'яті може бути джерелом національної дезінтеграції. Враховуючи те, що історична пам'ять є надзвичайно політизованим сегментом суспільної свідомості, вона має властивість за певних політичних умов швидко

перетворюватися на фактор соціальної напруги та громадянського протистояння. Конфліктуючі візії минулого є «реальною загрозою для існування самої держави», – вважає Л. Зашкільняк [18, с. 201].

Історична пам'ять завдяки функції соціалізації, наділяє членів спільноти набором ціннісних категорій та смислових кодів, за допомогою яких вони орієнтуються у своєму оточенні. Усвідомлення історичних коренів на психологічному рівні формує у людини відчуття гідності, неприйняття власної залежності, підпорядкованості, вторинності. І навпаки – історична амнезія індивіда може призводити до заниженої самооцінки людини, формувати в неї комплекс меншовартості, негативний автостереотип. Конфлікт між особистими спогадами (автобіографічною пам'яттю) та офіційними репрезентаціями минулого, що виникає, передусім, в умовах колоніальних і тоталітарних (авторитарних) режимів, викликає в людини почуття самотності, самоізоляції і стає причиною глибоких переживань. Ця тема в різних інтерпретаціях простежується в літературному та мистецькому наративах, дискурсі постколоніальних студій.

Отже, одним із феноменів, що, починаючи з XIX століття, привертає увагу дослідників є історична пам'ять, яка, будучи потужним ресурсом впливу та виконуючи цілий ряд суспільно важливих функцій, сприяє вирішенню завдань національної консолідації, формування цілісності та спільності колективних уявлень про минуле. На сьогодні характерною є наявність у науковому дискурсі дефініційної диференціації концепту «історична пам'ять», що зумовлено еволюцією змісту поняття у часовому вимірі під впливом панівних філософських й ідеологічних доктрин та його використанням під кутом зору різних наукових дисциплін і смислових контекстів.

Запит на вироблення новопосталою Українською державою політики пам'яті сформувався ще до проголошення незалежності. Для багатомільйонного населення країни усвідомлення окремішності вітчизняної історії було підставою для виявлення політичної волі до державного суверенітету. У добу незалежності українське суспільство увійшло з важким тягарем тривалої культурної асиміляції періоду бездержавності. Імперська, а потім і радянська політика пам'яті спричинила глибокі деформації суспільної свідомості громадян України, зокрема колективних уявлень про минуле. Тоталітарна влада продемонструвала крайні приклади маніпулювання минулим, керуючись принципом «хто контролює минуле – контролює майбутнє; хто контролює сучасність – контролює минуле». Однак, історична пам'ять українців попри примус та утиски, передавалася із покоління в покоління, еволюціонувала в межах становлення українського національного проекту. Демократичні перетворення в СРСР другої половини 80-х років активізували процеси формування національних історичних наративів. В Україні спостерігається вибухове «пробудження» національної пам'яті, розгортається рух за відновлення історичної правди. Україна зробила велетенське зусилля і досягла успіхів у процесі відбудови власної інтелігенції після катастроф 30-х років і русифікаторського тиску в повоєнний період. 1990 рік відзначився прискоренням усвідомлення українцями власної історії, активізацією суспільної дискусії навколо «болючих» тем минулого. Історична пам'ять українців невпинно мобілізується, перетворюючись на джерело легітимації держави, проте, більш ніж дієздатною залишається її радянська модель, що ставить перед українським політичним керівництвом й науковцями необхідність пошуку нових способів офіційної репрезентації минулого, яка б відповідала завданням державного будівництва незалежної України. Для вітчизняних істориків чи не найважливішою метою є рedefініція, творення нової української ідентичності. Потрібно постійно пам'ятати, що історію пишуть люди зі своїми симпатіями та уподобаннями і читач має справу здебільшого не з фактами, а з інтерпретаціями. Ні довільні тлумачення, ні елементи міфологізації тут не виключені. Та й узагалі в історії марно шукати універсальну істину. Виходячи з вище сказаного, можна стверджувати, що надзвичайно важливим є виховання культури історичного мислення без політичної битви з минулим і за минуле.

Юрій Шаповал пише: «Багатовікова залежність України спричинилася до того, що її героями ставали не видатні мислителі, не вчені зі світовим ім'ям, не творці архітектурних шедеврів, а «незламні борці» [68, с. 8–9]. Те, що різні частини України упродовж століть перебували по різні боки державних кордонів, наклало такий виразний відбиток на типи регіональної самосвідомості, що оцінки майже всіх доленосних для України історичних подій і

визначних історичних постатей у регіональному колективному баченні виявляються відмінними. У масовій свідомості склався стійкий набір стереотипів, пов'язаних із наявністю – реальною або удаваною, всередині самої України свого власного Заходу або Європи – Західної України і Сходу або «внутрішньої Росії» – Східної України. Ці частини відрізняються не лише географічно, а й культурно, світоглядно, що перешкоджає здійсненню послідовної політики пам'яті та творенню принципово нової української історії, як нерозривної складової європейської. У кожного, як відомо, своя правда, а при такій драматичній історії, яку мали різні регіони нашої держави, просто не можна проігнорувати або викреслити ту чи іншу її частину, між якими майже немає «точок дотику», як немає і загально визнаної схеми історичної еволюції. Те, що в поле суспільної уваги потрапляють переважно події і факти, які мають роз'єднувальний потенціал, становить певну небезпеку, оскільки є яскравим підтвердженням наявних проблем із самоідентифікацією українського народу та міфотворчістю його історії.

Історична пам'ять не просто створюється в певний момент – вона весь час відтворюється в культурному просторі спільноти і має розглядатися в контексті українського сьогодення: політичного, духовного, соціально-психологічного тощо. Олена Охрімчук – головний консультант відділу забезпечення діяльності Національної ради з питань культури і духовності та Ради етнонаціональної політики Головної служби гуманітарної політики та з питань збереження національного культурного надбання Секретаріату Президента України – виділяє дві помітні сьогодні групи творців публічної історичної пам'яті – так званих «міфотворців» і «негативістів». «Міфотворці» доводять, що терени України – це майже колиска світової цивілізації. «Негативісти» стверджують, що нині погано від того, що в українській історії ніколи нічого гарного не було і не буде, адже Русь–Україна всі століття йшла від жаху до кошмару, від однієї поразки до іншої [25, с. 64].

Очевидно, що представники і першої, і другої груп, вбачаючи в історичній пам'яті потужний ресурс впливу, створюють або інтерпретують її з цілком визначеними політичними і особистими цілями. Інакше кажучи, намагаються ввести винайдене і обґрунтоване ними минуле в сьогодення. Цього вже допустити ніяк не можна. Тому формування історичної пам'яті – це пріоритетне завдання кваліфікованих фахівців, які можуть неупереджено оцінити ті чи інші події й персоналії, спираючись на систему певних доказів: документів, артефактів культури тощо. Прикро, але, як слушно зазначає Лариса Івшина (Заслужений журналіст України, головний редактор газети «День»): «Сьогодні Українська держава майже не має інструментів, чи то від слабкості, чи то від неефективності, для того, щоб працювати з масовою свідомістю, зароджуючи, пробуджуючи, зміцнюючи те, що називають теоретичним масивом історичної пам'яті» [25, с. 15].

Інституціональна база для здійснення державної політики пам'яті почала інтенсивно розвиватися за ініціативи Віктора Ющенка. У 2006 році створюється Український інститут національної пам'яті. Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Українського інституту національної пам'яті» (№ 764 від 31 травня 2006 р.) даній інституції надається статус центрального органу виконавчої влади зі спеціальними повноваженнями, а головним завданням визначається посилення уваги суспільства до власної історії, поширення об'єктивної інформації про неї в Україні та світі; реалізація державної політики та координація діяльності у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу; забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за державний суверенітет; здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій, учасників національно–визвольної боротьби [43].

Відзначення роковин Голодомору в Україні демонструє прагнення використати пам'ять про трагічні події для побудови національної спільноти й окреслення її ідентичності. Меморіальні заходи покликані відродити пам'ять і зміцнити у свідомості українців значення трагічних подій, порушуючи багато важливих політичних питань. Віктор Ющенко, надаючи відзначенню роковин Голодомору великого розмаху, очевидно, розраховував конструювати сучасну ідентичність України, спираючись на цей трагічний досвід [51, с. 85]. Юлія Зерній зазначає: «Сьогодні зусилля нашої держави спрямовуються на утвердження в національній пам'яті історії та заслуг закордонного українства» [20, с. 49]. Додамо також про наявність тенденції «вписування» багатьох українських сюжетів у контекст європейської історії та апеляції до історії з метою утвердження в суспільній свідомості європейськості української нації.

У стосунках між народами, якщо вони не перебувають один з одним у стані відритого конфлікту, позиції держав великою мірою визначає їхня здатність впливати на інші держави за допомогою збутого авторитету, привабливості власних інституцій, багатства культури й наукових досягнень, набутих минулого. Минувшина героїчна (наприклад, боротьба з тоталітаризмом) або трагічна здатна викликати в інших відповідно захват або докори сумління, а отже, може бути твердим капіталом у міжнародній політиці. Популярний приклад – роль трагічної долі єврейства під час Другої світової війни в заснуванні держави Ізраїль і розбудові її регіональної потуги [51, с. 84]. Не погодитися із даною тезою О. Смоляра важко, однак, зауважимо, що акцентування уваги на певному образі минулого та репрезентація його світовій громадськості можливі тільки у випадку здійснення послідовної політики пам'яті, що на сьогодні в Україні так і не реалізовано. «Ющенківські герої» – Роман Шухевич та Степан Бандера виявляються не такими вже і героями, а визнаний Європою Голодомор 1932–1933 рр. завдяки політиці В. Януковича та М. Азарова стає мало не табуваною темою.

Таким чином, впровадження політики пам'яті на всіх рівнях державного управління та на всій території України потребує суттєвого коригування і вдосконалення через недостатнє нормативно-правове забезпечення та науково-експертне супроводження політики пам'яті. Колективна пам'ять українців потребує вивільнення від величезного масиву імперсько-радянських стереотипів у сприйнятті історичного минулого, які стримують процес національного самоусвідомлення громадян України. Визнання цього факту є концептуальною основою державної політики пам'яті, яка має спрямовуватися на досягнення цілісності історичної пам'яті нації, подолання полярності та контраверсійності в оцінках історичного минулого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адорно Т. Дослідження авторитарної особистості / Теодор Адорно. – М.: Срібні нитки, 2001. – 416 с.
2. Анкерсміт Ф. Постмодерністська «приватизація минулого» / Франклін Анкерсміт // Україна Модерна – Вип. 4 (15): Пам'ять як поле змагань / Гол. ред. Я. Грицак – К.: Критика, 2009. – С. 246 – 271.
3. Ассман Я. Культурна пам'ять: лист, пам'ять про минуле і політична ідентичність у високих культурах древності / Ян Ассман. – М.: Мови слов'янської культури, 2004. – 368 с.
4. Артюх В. Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій / В'ячеслав Артюх. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 10. 2011. – Режим доступу: soipro.narod.ru/documents/konf.../artuh
5. Артюх В. Дещо про політику історичної пам'яті / В'ячеслав Артюх. – [Електронний ресурс]. – Дата створення: 02. 2007. – Режим доступу: http://www.pravoslavva.sumy.ua/readarticle.php?article_id=11.
6. Вельцер Х. Історія, пам'ять і сучасність минулого / Харальд Вельцер // Недоторканий запас, 2007. – № 2 – 3 (40 – 41). – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 10. 01. 2012. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/vel3.html>
7. Вендланд А. Українське мовчання / Анна Вероніка Вендланд // Україна Модерна. – Вип. 4 (15): Пам'ять як поле змагань / Гол. ред. Я. Грицак – К.: Критика, 2009. – С. 311 – 318.
8. Вівчарик М. Українська нація: шлях до самовизначення / Вівчарик М., Панченко П., Чмихова В. – К.: Вища школа, 2001. – 287 с.
9. Гаген М. Чи має Україна історію? / Марк фон Гаген // Ab Imperio. – 2000. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 01. 02. 2012. – Режим доступу: http://wikilivres.info/wiki/%D0%98%D0%BC%D0%B5%D0%B5%D1%82_%D0%BB%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8E%3F
10. Герасімов І. Judenrein пам'ять та її невідповідності / Ілля Герасімов // Україна Модерна – Вип. 4 (15): Пам'ять як поле змагань / Гол. ред. Я. Грицак – К.: Критика, 2009. – С. 319 – 325.
11. Гирич І. Концептуальні проблеми історії України / Ігор Гирич. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 224 с.
12. Грицак Я. Нариси історії України: формування української модерної нації / Ярослав Грицак. – К., 2000. – 249 с.
13. Грицак Я. Україна – це модерний продукт / Ярослав Грицак // Тиждень. – 2008. – 25 січня. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 01. 2012. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Publication/2860>
14. Грицак Я. Парадокси національної ідентичності / Ярослав Грицак. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 01. 2012. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/189810/>

15. Джадт Т. «Місця пам'яті» П'єра Нора: Чиї місця? Чия пам'ять? / Тоні Джадт – Ab Imperio. – 2004. – № 1. – С. 44–72.
16. Експертна доповідь «Україна в 2006 р.: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку». – К.: Славутич-Дельфін ТОВ, 2007. – 255 с.
17. Скульчик С. Імперія пам'яті: російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / Сергій Скульчик. – К.: Критика, 2008. – 303 с.
18. Зашкільняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі / Леонід Зашкільняк // Україна – Європа – Світ. – Вип. 2: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 156–159.
19. Зерній Ю. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності / Юлія Зерній // Політичний менеджмент. – 2010. – № 1 (40). – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 01. 2012. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=89&c=2250>
20. Зерній Ю. Державна політика пам'яті в Україні: Становлення та сучасний стан / Юлія Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3. – С. 41–51.
21. Зерній Ю. Генеза та сучасний зміст поняття історичної пам'яті / Юлія Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1 (6). – С. 32–39.
22. Зерній Ю. Історична пам'ять як об'єкт державної політики / Юлія Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2007.- № 1 (2). – С. 71–76.
23. Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. – Львів: Літопис, 2005. – 167 с.
24. Іонов І. Національні міфи, цивілізаційний дискурс та історична пам'ять у XVII – XIX ст. / Ігор Іонов // Діалог з часом / під. ред. Репніної Л., Петрової М. – М.: Вид-во ЛКІ, 2007. – Вип. 21: Історичні міфи та етнонаціональна ідентичність. – С. 243–273.
25. Історична пам'ять як поле змагань за ідентичність : матеріали «круглого столу», 22 квіт. 2008 р. / за заг. ред. Ю. Зерній. – К.: НІСД, 2008. – 68 с. – [Електронний ресурс]. – Дата створення: 22. 04. 2008. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>
26. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посібник / Литвин В., Гусев В., Слюсаренко А. – К.: Вища школа, 2002. – С. 281.
27. Йейтс Ф. Мистецтво пам'яті // Френсіс Йейтс. – СПб: Університетська книга, 1997. – 167 с.
28. Каппелер А. Політика оцінки історії в сучасній Україні: Росія, Польща, Австрія та Європа / Андреас Каппелер // Україна на шляху до Європи. Проміжні результати Помаранчевої революції / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер / Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 274–292.
29. Киридон А. Концепт «історична пам'ять»: варіативність дефініювання / Алла Киридон // Україна – Європа – Світ. – Вип. 3: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 112–116.
30. Кисла Ю. Українська історична пам'ять: конструювання загальнодержавної ідентичності в УРСР у сталінський період / Юлія Кисла // Наукові записки. – Т. 78. – К.: Вид. дім «Києво – Могилянська академія», 2008. – С. 34–39.
31. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / Пол Коннертон / Пер. з англ. С. Шліпченко. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
32. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа культури / Анастасія Коник // Вісник Львів. ун-ту, 2009. – Вип. 32. – С. 153–163.
33. Кремень В. Україна: проблеми самоорганізації / Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. – Т.1. Критика історичного досвіду. – К.: Промінь, 2003. – 384 с.
34. Ляшенко О. Історична пам'ять українців: точки зближення і розриву / Олексій Ляшенко. – Ч. 1: Історичні персонажі. – [Електронний ресурс]. – Дата створення: 26. 01. 2011. – Режим доступу: <http://www.rb.com.ua/rus/analitics/socysum/7284/>
35. Ляшенко О. Історична пам'ять українців: точки зближення і розриву / Олексій Ляшенко. – Ч. 2: Події. – [Електронний ресурс]. – Дата створення: 02. 02. 2011. – Режим доступу: <http://www.rb.com.ua/rus/analitics/socysum/7298/>
36. Майнеке Ф. Загальний погляд на націю, національну державу і космополітизм. Ч. 4. Нація як концепт та цінність / Фрідріх Майнеке // Націоналізм. Антологія / упорядк.: О. Проценко, В. Лісовий. – К., 2000. – С. 13–24.
37. Масненко В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості / Віталій Масненко // Укр. іст. журн. – К.: Наукова думка, 2002. – № 5. – С. 49–62.
38. Мінк Ж. Європа та її болісні минувшини / Ж. Мінк, Л. Неймайєр у співпраці з П. Боннарором. – Пер. з фр. Є. Марічева. – К.: Ніка-Центр, 2009. – 272 с.
39. Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам'яті / Жорж Мінк // Україна Модерна. – С. 63 – 77.

40. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Нагорна. – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
41. Новак А. Історик на полі битви за пам'ять / Анжей Новак // Україна Модерна. – Вип. 4 (15): Пам'ять як поле змагань / Гол. ред. Я. Грицак – К.: Критика, 2009. – С. 95 – 103.
42. Нора П. Всесвітнє торжество пам'яті / П'єр Нора // Недоторканий запас, 2007. – № 2 – 3 (40 – 41). – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 01. 2012. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/nora22.html>
43. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Українського інституту національної пам'яті». – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 01. 2012. – Режим доступу: (№ 764 від 31 травня 2006 р.) <http://www.memory.gov.ua/ua/339.htm>
44. Потульницький В. Українська і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII – XX століть / Володимир Потульницький. – К.: Либідь, 2002. – 480 с.
45. Репніна Л. Пам'ять і знання про минуле в структурі ідентичності / Лариса Репніна // Діалог з часом / під. ред. Репніної Л., Петрової М. – М.: Вид-во ЛКІ, 2007. – Вип. 21: Історичні міфи та етнонаціональна ідентичність. – С. 5 – 21.
46. Румянцева М. «Місця пам'яті» в структурі національно-історичного міфу / Марія Румянцева // Діалог з часом / під. ред. Репніної Л., Петрової М. – М.: Вид-во ЛКІ, 2007. – Вип. 21: Історичні міфи та етнонаціональна ідентичність. – С. 106 – 118.
47. Савельєва І. Знання про минуле: теорія й історія / І. Савельєва, А. Полетаєв. – СПб: Наука, 2006. – 751 с.
48. Світленко С. Українська історична свідомість у контексті етнонаціонального поступу / Сергій Світленко. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 11. 01. 2012. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npifznu/2006_20/20/svitlenko.pdf
49. Симоненко І. Концептуальні засади державної політики пам'яті / Ігор Симоненко // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 01. 2012. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/269/>
50. Сірук М. Путін про самовизначення російського народу / Микола Сірук // День. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 01. 2012. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/putin-pro-samoviznachennya-rosijskogo-narodu.html>
51. Смоляр О. Пам'ять та політика // Олександр Смоляр // Україна Модерна. – Вип. 4 (15): Пам'ять як поле змагань / Гол. ред. Я. Грицак – К.: Критика, 2009. – С. 78 – 94.
52. Соколова М. Що таке історична пам'ять / Марина Соколова. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 01. 02. 2012. – Режим доступу: <http://pish.ru/blog/articles/articles2008/142>
53. Соціогуманітарні дослідження у Національній академії наук України. 2004 – 2008: звіт Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України до 90-річчя Національної академії наук України / гол. ред.: В. Литвин. – К., 2008. – 371 с.
54. Сюдюков І. Пам'ять як ресурс впливу / Ігор Сюдюков // День. – 2009. – 29 вересня. – С. 4.
55. Сюдюков І. Ми та Європа: гармонізація пам'яті / Ігор Сюдюков // День. – 2010. – 18 березня. – С. 4.
56. Ткаченко В. Суд над Кліо: «переформатування» історичної пам'яті / Валентина Ткаченко // Політичний менеджмент. – 2008. – № 6. – С. 54 – 77.
57. Тощенко Ж. Історична свідомість та історична пам'ять. Аналіз сучасного стану / Жан Тощенко // Нова і новітня історія. – 2000. – №4. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 10. 2011. – Режим доступу: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/JOURNAL/NEWHIST/NIMEM.HTM>
58. Траба Р. «Другий бік пам'яті». Історичні досвіди та їх пам'ятання в Центрально-Східній Європі / Роберт Траба // Україна Модерна. – Вип. 4 (15): Пам'ять як поле змагань / Гол. ред. Я. Грицак – К.: Критика, 2009. – С. 53 – 62.
59. Трегуб О. Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості / Оксана Трегуб // Магістеріум. – К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2008. – Вип. 31. – С. 25 – 29.
60. Трубина Н. Память коллективная / Наталья Трубина // Философская энциклопедия. — М.: Панпринт, 1998. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 01. 2012. – Режим доступу: <http://terme.ru/dictionary/memory05>
61. Удод О. Історична пам'ять в Україні та європейські цінності / Олександр Удод // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – №15. – С. 3 – 10.
62. Українське питання // Укр. перекл., упорядк., передм., примітки М. Тимошика. – К.: Вид – во ім. О. Теліги, 1997. – 220 с.
63. Фуко М. Археологія знань // Мішель Фуко. – Санкт-Петербург: Гуманітарна академія, 2004. – 416 с.
64. Фурман Д. Україна і ми. Національна самосвідомість та політичний розвиток / Дмитро Фурман. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 01. 2012. – Режим доступу: <http://ia700303.us.archive.org/6/items/Furman-Ukraine-i-my/Furman-UkraineIMy.pdf>

65. Хальбвакс М. Колективна та історична пам'ять / Моріс Хальбвакс // Недоторканий запас, 2007. – № 2 – 3 (40 – 41). – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 19. 10. 2011. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>
66. Хальбвакс М. Соціальні рамки пам'яті / Моріс Хальбвакс. – М.: Нове вид-во, 2007. – 348 с.
67. Шаповал Ю. Роман Шухевич і політика пам'яті в сучасній Україні / Юрій Шаповал // Дзеркало тижня. – 2007. – 23 червня. – [Електронний ресурс]. – Дата перегляду: 05. 02. 2012. – Режим доступу: http://dt.ua/SOCIETY/roman_shuhevich_i_politika_pamyati_v_suchasniy_ukrayini-50470.html
68. Шаповал Ю. Політика пам'яті в сучасній Україні / Юрій Шаповал // Громадянська освіта. – 2008. – № 36. – С. 7 – 11.
69. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталя Яковенко. – К.: Критика, 2007. – 375 с.

Гловацький А.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

РЕЦЕПЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ІХ—XVII СТОЛІТЬ У СХОДОЗНАВЧИХ ПРАЦЯХ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

Станом на сьогоднішній день в українській історіографії все актуальнішою стає проблема дослідження величезної наукової спадщини А. Кримського в усіх її численних аспектах. Як відомо, учений займався арабістикою, іраністикою, тюркологією, семітологією, гебраїстикою, ісламологією, ба навіть єгиптологією (це що стосується його сходознавчих студій). Окрім цього, Агатангел Юхимович був славістом, етнографом, фольклористом, літературознавцем, філологом, лінгвістом та мовознавцем. Також ученого цілком можна назвати і талановитим україністом, причому не лише у сфері мовознавства, а й історії.

Хоча А. Кримський не залишив нам жодної праці (монографії чи лекційного курсу), що стосувалася б конкретно політичної чи соціально-економічної історії України, усе-таки можна стверджувати, що він суттєво долучився до аналізу ключових аспектів історії України ІХ—XVII ст. (торгівля Київської Русі з Іраном доби Саманідів; поява козацтва як суспільного феномену XVI—XVII ст. та його оборонне значення для українських земель; доля українських невольників у Туреччині, їх побут) у своїх сходознавчих розвідках [1; 2; 4–7; 9, с. 119–162, 337–445; 10].

Слід, однак, зауважити, що рецепція історії України означеного періоду у сходознавчих працях А. Кримського полягає, перш за все, у висвітленні історії її взаємовідносин (культурних, політичних, економічних) із тими країнами Близького та Середнього Сходу, яким присвячені ці монографії (у першу чергу – з Османською імперією та Іраном). Іншими словами, учений доволі часто робив спроби розглядати історію означених країн паралельно з історією України, і навпаки.

У даному контексті цікавим є те, що А. Кримський обґрунтовував доцільність вивчення історії «орієнтальних» народів не лише тим, що сходознавство – одна із галузей всесвітньої історії, а й тим, що це, на його погляд, дало б змогу заповнити «білі плями» власне української історії. Зокрема, він зазначав: «Окрім неминучої загальнопризної наукової потреби студіювати східню історію, як одну з частин історії вселюдської, Україна має ще свої особливі причини дбати про те, щоб у її найвищій науковій інституції східні дисципліни розвивалися як слід, з інтенсивністю... Стародавня територія сучасної України була місцем для життя або для довшого перебування усяких орієнтальних народів... Іраністика, тюркологія і (дисципліна ця особливо потрібна) арабістика, без отих трьох наук всестороння, неоднобічна історія українства неможлива; без них будуть неминучі зіяючі лакуни в самому-таки українознавстві» [10, с. 174–175].

Отож, історія взаємовідносин України з країнами Близького та Середнього Сходу насичена численними подіями – від взаємовигідного обміну здобутками матеріальної та духовної культури до збройних конфліктів, сутичок, навіть кривавих воєн. У цих відносинах були також періоди, коли через зазіхання східних, зокрема, турецьких та кримськотатарських феодалів, на терези історії було поставлено саме існування українського етносу. Визначну роль у боротьбі проти загарбницьких намірів турків і татар зіграло українське козацтво, а також численні невольники, вивезені татарами в Османську імперію. Прямі вказівки на останнє знаходимо в усній народній творчості – козацьких думах та історичних піснях [2, с. 149–150].